

Sagnsten i Thy og Vester Hanherred

Mads Lidegaard

I 1932 udgav August F. Schmidt sin bog, Danmarks Kæmpesten, hvor han har samlet alle de indsamlede folkesagn om sten rundt i landet og forsynet dem med oplysninger om stenene, i det omfang han havde sådanne.

Jeg blev fristet til at følge August F. Schmidts arbejde op og prøve på at finde alle disse sten og supplere dem med nye, hvis det var muligt. Resultatet blev, at det lykkedes mig at finde frem til over 300 af hans sten. Hertil kom så de meddelelser, der i mellemtiden var indløbet til Dansk Folkemindesamling, mere end 100 sten og endelig dukkede der så andre 150 op under arbejdet, mest sten, der ikke før var nævnt i skriftlige kilder, så vidt det er mig bekendt, og i alt blev det så til mere end 550 sten. Jeg har udgivet en bog om resultatet: Danske Sten fra sagn og tro, og det er denne bogs stof om det gamle Thisted Amt, jeg her vil referere suppleret med et par sten, som ikke nåede at komme med i bogen.

Jeg nævner også de sten, jeg ikke har kunnet finde i et svagt håb om, at de måske kunne dukke op, når stoffet blev præsenteret for et lokalt publikum.

- 1) Sydøst for koret af Thisted Kirke ligger en gammel mørk rektangulær ligsten med en meget forvitret indskrift og flere figurer, 2 x 1,2 m. Her plejede skolebørnene at stikke knappenåle ned som en slags offer for derved at formilde deres strenge lærere i skolen.
- 2) Lange Dos, den store langdysse i den vestlige del af Thisted, var ligeledes genstand for ofringer. Selve dyssen er jo bevaret, men alle randsten og kamre er fjernet, så der er ikke nogen sten tilbage.
- 3) Aug. F. Schmidt nævner en sten ved Arupgård og præstegården i Kollerup. Den var en alen på hver led og vendte sig, når den lugtede nybagt brød. I dag står en bautalignende sten uden for præstegården, 1½ m høj, men den har jeg ikke kunnet få bekræftet som sagnstenen.

Vust kirkedige.

- 4) Gråsten er en bautalignende sten i en plantage 2 km syd for V. Svenstrup 250 m øst for en nord-sydgående bivej. Den er grovkornet og måler 1 x 0,5 x 1,4 m. Den synes at have været endesten for en lang stenrække – eller skibssætning? - der

ender i en stor høj 100 m mod nord. Dybe hjulspor fra et gammelt vejforløb går tæt forbi den.

Jeg kender ingen sagn om den, men den har åbenbart spillet en rolle i befolkningens bevidsthed, dels fordi den er navngivet, dels fordi den har været afsat på kort allerede i sidste århundrede. Navnet Gråsten kendes der mange eksempler på, og forklaringen kan jo godt være, at de simpelthen er grå, men det er de tieste kæmpesten jo, så måske har navnet en anden mening, som vi ikke kender.

- 5) I Danmarks Kæmpesten (DK) nævnes en sten nær Vust Kirke, som blev kastet mod kirketårnet fra Tømmerby, og den meldes her at være hugget op. I kirkegårdsdiget mod vest udad nederst, 10 m fra sydvesthjørnet, sidder imidlertid en sten med fem runde huller, som iflg. ejeren af den nærliggende gård også er kastet fra Tømmerby, og kæmpens fingermærker sidder i den.

Det er måske sagnet fra den anden og kløvede sten, der er overført til denne, men den har jo siddet i diget længe, så den kan også være en ny sagnsten, som ikke før er nævnt.

- 6) Lige vest for Vust Kirkegård står fire store sten, nogle af dem med kløvehuller. Evald Tang Kristensen fortæller (Danske Sagn IV nr. 33), at der på en højderyg på Vust Mark lå en række grave, bygget op af vældige stenblokke. 6 lig er fundet ved dem. Stedet kaldtes "Baers Grave" efter en kong Baer, som var begravet her. Ingen plov kunne sættes i jorden for sten. Lokalt fik jeg for en halv snes år siden at vide, at der havde ligget en meget stor samling store sten lige vest for kirken. Det er nærliggende at tro, at de fire sten er resterne heraf, som er flyttet ind fra marken, mens de øvrige er hugget op. Hvad det så har været for et anlæg, er ikke godt at vide. Med mindre det har været resterne af den stendynge, der i sin tid blev slæbt sammen til kirkebyggeriet, men så ville man vel ikke danne et sagn om dem?
- 7) Lige øst for kirkegårdsdiget i Tømmerby 30 m fra nordøsthjørnet ligger en lille sten, ½ m på hver led og kun 20 cm høj, meget ujævn med dybe furer.

Stenen blev kastet fra Vust Kirke af den trolde, som var bygmester der, fordi Tømmerby Kirke blev smukkere end hans. Eller kæmpen, som byggede Tømmerby Kirke, opdagede, at tårnet blev skævt og blev herover så rasende, at han greb om en sten, den fik mærker af hans hånd. Museumsleder Jytte Nielsen har fået stenen udpeget lokalt. Der er meget andet at se ved Tømmerby Kirke. To hoveder på apsis opfattes ofte som aris tokraten og plebejeren. Et lokalt sagn siger, at det er kirkebyggeren Viderich Viss og hans far.

I våbenhuset står en sten, som Trap kalder en middelalderlig gravsten. Den er dog tydelig fallosagtig og siges tidligere at have stået uden for kvindeindgangen, før denne blev muret til. Den har keltiske ornamenten og er helt blankslidt på den ene side - måske af kvindehænder?

I tårnrummet står ved orgelet en anden mærkelig sten med en indhugget hånd som efter lokal tradition skal være Vust-kæmpens. Måske er det en hedensk sten, der er blevet kristnet med et kors og indskriften "Dexteri Dei". Gud højre hand.

- 8) Troldsting kaldes en rund lyngklædt bakke midt i et vildt sandflugtslandskab syd for Bulbjerg. Rundt på højen ligger mange små og store sten, der viser, at banken består af moræne og ikke kun flyvesand. Der er da også fundet mange stenredskaber på og omkring den. Sagnet fortæller, at trolde brugte banken som tingsted, men tingfreden blev brudt, da to stridbare trolde begyndte at kaste sten efter hinanden. Om en af de store sten fortælles at den kom på en isflage fra Norge op over Bulbjerg, hvilket jo ikke er helt løgn. Et andet sagn siger, at en lokal konge engang holdt ting på højen.

- 9) Larses Målekar/Muldkar ligger 300 m fra Troldsting yderst på skrænten ned mod lavlandet i vest og måler 3 x 2,8 x 1,8 m i en grov rødlig stenart.

Larses Målekar/Muldkar.

Efter sagnet havde den en rund fordybning, hvori folk lagde muld, når de handlede ejendom. Sælgeren tog da en håndfuld muld og kastede i køberens skød. Noget sådant

hul er ikke at se, men lokalt fortælles, at man har søgt at kløve stenen, hvorved den rullede en gang rundt. Hullet kom til at ligge ned ad, så man ikke kan se det.

Forfatteren Gunnar Iversen, Sindrup, har en teori om, at stenen kan have forbindelse til andre "Lars-sten" og har haft en speciel funktion i forbindelse med trafik og retsvæsen. Det kunne bestyrke min egen fornemmelse af, at de store sten har spillet en hidtil overset rolle netop juridisk i en tid, hvor man ikke kendte skriften og derfor behøvede en anden garanti end en underskrift.

I en sten tæt ved den store er indhugget en spids oval, 20 cm lang, måske en helleristning?

- 10) Kællingestenen ligger i et trebundet sogneskel mellem Skinnerup, Vandet og Nors i vejgrøften syd for Sejlhøjvej ud for markvejen vest for transformatoren. Den måler 1,2 x 0,7 x 0,5 m og er altså ikke så iøjnefaldende. Den vendte sig, når den lugtede nybagt brød i Holmegård. Konen i gården ved vejknækket fortalte, at man brugte at halshugge galsindede kvinder på stenen, hvis man ikke kunne styre dem. Måske er der tale om en gammel skelsten, hvor man har foretaget henrettelser.

- 11) I Hillerslevs kirketårns nordvesthjørne er indmuret en mørk sten, 1,5 x 1,2 x 0,8 m, der stikker 1/2 m ud på to sider.

Kællingestenen

De store sten på "Does" 2 km øst for kirken var kastet af kæmper på Bro Mølle, der var kommet østfra for at bygge kirke i Hillerslev. De blev enige om, at kirken skulle ligge ved den

sten, der blev kastet længst. Den yngstes sten nåede længst, og der byggede man så kirken - og stenen sidder endnu i muren. Den tidligere graver Chr. Daugaard, der påviste stenen, tilføje, at kastekonkurrencen blev arrangeret, fordi kæmperne ikke kunne enes om byggestedet. Stenene på Does er væk, det er nu en nøgen græsklædt banke.

- 12) På Hillerslevs kirkes nordmur 5 m oppe sidder en granitdvækst med et rundt "øje". Iflg. Chr. Daugaard er det kirkens bygherre. Han ejede Hillerslevhus og ser fra kirken ud mod sin borg med granitøjet.

- 13) 8 m oppe i tårngavlen er indsat en gammel ligsten med runerester, hvor to navne forekommer: Thorkel og Margret. Den er fra 1250 og lå tidligere i kirken, hvor den blev nedslidt. Efter reformationen skulle den indsendes til kunstskammeret, men man ville ikke af med den og satte den så op i tårnet.

Stenen i Hillerslev kirke.

Et sagn fortæller om en hr. Thorkel på Hillerslevhus, der var i klammeri med bispem eller herremanden på Sjørring, men tabte striden. Stenens Thorkel kan være ham. (Meddelt af gdr. Tom Kirk, Tousgård.)

T.v.: Ligstenen i Hillerslev kirketårn.

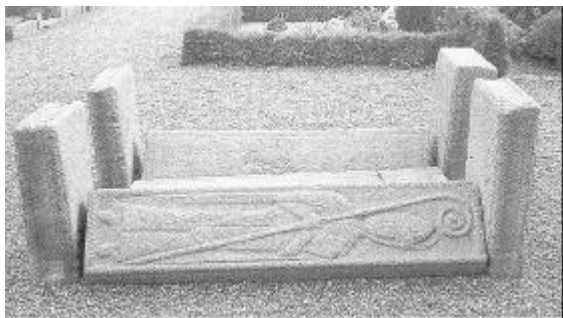
T.h.: Den ottebenede hest på Skinnerup kirke.

- 14) På Skinnerup Kirkes nordside 3 m oppe sidder en kvader med en hest, der har fire slyngede ben og en tredelt hale - hvis det er en hest. Halerne kan dog også opfattes som ben, hvilket fik en lokal meddeler til at hævde, at hesten havde otte ben. Der er to sagn om stenen. Det ene blev fortalt mig af gdr. Niels Agerholm og siger, at det var den hest, der slæbte byggestenene til kirken med sine otte ben. Det andet er fra Danske Sagn I nr. 900 og fortæller, at en karl reddede sin bjergetagne

kæreste fra troldhøjen på en sort hingst, der fik sin hale svedet under flugten. Karlen reddede sig ind på kirkegården, hvor man ser hingsten med sin afsvedne hale på muren. Pigen byggede kirken som tak.

Hesten var også afbildet på kirkens gamle albertavle.

- 15) Bispegraven på Sjørring kirkegård er et særpræget gravmæle: Tre to m lange granitsten og fire oprejste endesten. På de lange sten er afbildet en

Bispegraven på Sjørring kirkegård.

biskop og en helgen med glorie samt et kors. Danske Sagn IV nr. 1678-80 fortæller, at en biskop strandede nær byen. Da folk ville plyndre skibet, advarede han dem om, at det var pestramt, men forgæves. De bragte ham i land, hvor han døde og blev begravet på kirkegården, men derefter hærgede pesten hele egnen. Adam af Bremen nævner, at biskop Magnus af Vendsyssel o. 1060 forlis te på vej hjem efter indvielse på Elben, men stenene menes at være 100 år yngre. Måske er det slet ikke en bispegrav, men en samling af gamle ligsten.

Vandrestenen ved Skyum Bjerge.

- 16) Skyumstenen er en særpræget vandreblok i stranden neden for Skyum Bjerge lidt øst for dalen, 4 x 4 x 2,5 m, grov, ujævn og krystalagtig i skiftende rød, brun og gullig farve og med et stort fladt hul i toppen. Steen Folmer Nielsen, Mors, fortalte mig, at en kæmpe på Mors kastede den mod Skyum Kirke, og Aksel Kristensen, Gærup føjer hertil, at den vender sig, når den lugter nybagt brød i Gærup.
- 17) Et gammelt sagn fortæller om, at Fanden ville bygge bro over Kallerup Vad og tabte en række sten. Skadhauge beretter et mere udførligt sagn i sin artikel om sagn fra Thy i årbogen 1920: En mand havde jord på begge sider af moradset ved bækken og spekulerede på, hvordan han kunne

skabe forbindelse over det. Så kom ”en bette mand” og tilbød at bygge en bro imod, at manden skulle tilhøre ham. Det gik manden ind på, hvis broen var færdig inden kl. 3 morgen, da kornet på den anden side skulle høstes kl. 4. Hele natten hørtes stort spektakel fra bækken, men Fanden blev dog ikke færdig til tiden.

De eneste sten, der nu er tilbage i området, er en samling større sten, de ligger, næsten tilgroet i græs nord for det gamle vad langs bækken.

- 18) I Hørsted Kirke sidder en ukalket sten. 1 x 1 m, nederst i den kalkede nord mur, fyldt med mærkelige huller, der ikke ligner skåltegn, men dog synes menneskeskabte. Stenen er fundet i en nærliggende mose. Tyrhave.

Ældre folk siger, at den ikke må kalkes over.

(Kan det mon være, fordi man har boret stenstøv af den og derfor har undgået kalkning?)

- 19) Den bekendte helleristning i Hørдум Kirke med Thors fiskedræt er ikke en sagnsten som de andre, men fortæller selv et sagn. Den blev fundet som tærskelsten til et gammelt tårn ved restaurering og vendte da billedet nedad, så det har været skjult i århundreder.

Til kirken er iøvrigt også knyttet van dresagnet om lindormen og tyren.

- 20) Gennem Jytte Nielsen er jeg gjort opmærksom på en sagnsten på Vegebjerg ved Klitmøller. Sagnet fortæller, at et skib strandede, og søfolkene kom i land med deres skatte. Ridderen på Nystrup røvede guldet og gemte det i sin støvle. Søfolkene forfulgte ham og han smed støvlen i krattet. Det kom til kamp, men derefter kunne ridderen ikke finde støvlen, som efter sagnet nu ligger under stenen.

- 21) Liden Kirstens Grav ved Vestervig Kirke er en meget lang ligsten med et indhugget kors og en ulæselig indskrift.

Her skal efter sagnet Valdemar d. Stores søster, Liden Kirsten, og hendes elsker, Prins Buris, være begravet. Der er mange sagn og viser om deres skæbne, som kan beses på en lille særudstilling i ”Lunaria” i Sindrup. I nogle år lokkede Buris hende med trolddom. Hun blev med barn, og da kongen kom hjem og hørte det, lod han Kirsten kalde og dansede hende til døde. I nogle versioner havde hun lige født, da det skete. Buris blev blindet og fængslet i Vestervig med en lænke akkurat så lang, at han kunne nå ud til Kirstens grav hver dag. Hans søster, dronning Sofie, hadede Kirsten og opfattes i sagnet som sjælen bag kongens handling. Da hun engang red forbi graven i Vestervig, red hun spottende over ligstenen, men den var ikke så hård som hendes hjerte, og derfor satte hestens hov et mærke i den. (Thiele II s. 37).

Graven er åbnet to gange. 1870 og 1902, og rummer to skeletter, en mand og en kvinde. Manden synes at have lidt af en knæskade, der kan være arvelig, og Gunnar Iversen gør opmærksom på, at Henrik Skadelår, der var far til Buris, netop led af en benskade, hvilket kunne tyde på, at det virkelig er Buris, der ligger i graven. Endnu i dag er det skik,

at en brud efter vielsen i kirken lægger sin brudebuket på Liden Kirstens grav.

- 22) Heksegraven er et stenkast på Hjælpebjerg i Hurup 150 m nordøst for Ashøje. Det er en dyngre ret små sten, oprindelig formet som en lang oval, 6-8 m lang. Indtil 1950 var det skik at kaste sten i dyngen, hvad meddeleren, Andreas Lodal, Hurup, selv har gjort som dreng. En ung pige blev gravid, da hun plukkede bær i heden og fødte siden sit barn i dølgsmål på dette sted. Senere skal hun have giftet sig med barnet. (Et incestforhold som led i en mytologisk proces kendes flere steder på kloden.)
- 23) Et sagn fortæller, at kæmper fra Heltborg og fra Karby på Mors kastede sten mod hinanden. På Thysiden faldt de i vandet, mens de nåede land på Mors, fordi Thykarlene var stærkest.
- Lokalt peges på en del store sten i vandet ud for Futtrup og Toftum, men det er dog meget ubestemt.
- 24) I Hvidbjerg Kirkes våbenhus på Thyholm til højre for indgangsdøren sidder en udhugget kvader med en mandsfigur, hvis genitalier er fremhævede.

Sagnet fortæller, at efter ridder Jens Globs drab på biskoppen foran højalteret julenat blev kirken lyst i band. For at hæve bandet gav man en dreng en mellemmad i hånden og murede ham levende ind i muren. Billedet skulle forestille ham og hans mellemmad.

I Sagnetenes Danmark I fortæller Gorm Benzon en anden version om en tømrersvend, der faldt ned og dræbtes under kirkens opførelse og blev mindet med stenen, men Benzon gør opmærksom på, at figuren nok i virke ligheden er en Sheil-nig, en skotsk figur, der anbragtes over kirkedøre for at afværge alt ondt. Netop denne egn var i tidlig middelalder påvirket af angelsaksisk kristendom.

Jeg kunne ikke se nogen mellemmad på stenen.

25) Der har ligget et andet stenkast nær stranden lidt øst for Bulbjerg. Jeg har ikke set det, men hvis nogen kender det, vil jeg være taknemlig for at få det at vide sammen med eventuelle overleveringer derom.

(Kilde: Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred 1995, side 161-168).

Vikingegravpladsen på Højstrup Hede ved Tømmerby.